

УДК 81'37

DOI 10.31654/2520-6966-2020-16f-101-149-161

С. Цінько

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка
ORCID ID 0000-0002-3350-5270

Категорія жіночності в ідіостилі Олександра Довженка

У статті виокремлено лексико-семантичну групу слів на позначення осіб жіночої статі в ідіостилі Олександра Довженка, проаналізовано підгрупи фемінітивів за семантикою, розглянуто словотвірні тенденції фемінітивів, оскільки питання відображення категорії жіночності, зокрема в художньому стилі української мови, не отримало ще належного розкриття, відтак проблеми утворення, унормування та вживання фемінітивів є на сьогодні достатньо актуальними.

Матеріалом для аналізу лексем на позначення назв жінок слугували кіноповісті: «Зачарована Десна», «Україна в огні», «Поєма про море»; оповідання: «Стій, смерть, зупинись!», «Незабутнє», «Ніч перед боєм», «Перемога», «Мати», «Воля до життя»; «Щоденник».

Найменування жінок в ідіостилі Олександра Довженка становлять обширну лексико-семантичну групу номінацій. У межах цієї групи встановлюється десять підгруп фемінітивів за семантикою. Майже кожна із підгруп у свою чергу членується на окремі мікрогрупи слів. Лексеми категорії жіночності у мові творів Олександра Довженка є природними, невимушено вплетеними у загальну канву оповіді, відображають життєві реалії певної історичної епохи й суспільно-побутові явища. Аналіз зазначених вище лексем дав можливість твердити про широке вживання в ідіостилі О. Довженка власне українських або питомих фемінітивів як найбільш продуктивних і частотних, що стали відображенням найдавніших жіночих образів (мати, дочка, дівчина, дружина), використання спільнослов'янських фемінітивів та деяких запозичень, а також фемінітивних назв на позначення тогочасних реалій життя: комсомолка, комуністка, колгоспниця, ударниця тощо.

Ключові слова: фемінітиви, ідіостиль Олександра Довженка, категорія жіночності, лексико-семантична група слів, словотвір фемінітивів, семантичні підгрупи фемінітивів, власне українські фемінітиви.

Постановка проблеми. На сучасному етапі суспільного й мовного прогресу категорія фемінітивності перебуває в стані активного розвитку. Ставлення суспільства до фемінітивів, їх уживання в усно-

му й писемному мовленні є неоднозначним, однак вони все частіше з'являються в усному мовленні (диктори, ведучі заходів) та засобах масової інформації.

Пересічні користувачі мови, як правило, не надають особливого значення цьому питанню, одні з них вважають, що фемінітиви потрібно використовувати для досягнення гендерної рівності, а для інших це не має ніякого значення.

Лінгвісти ж виокремлюють лексико-семантичну групу слів на позначення осіб жіночої статі, однак питання відображення категорії жіночності, зокрема в художньому стилі української мови, не отримало ще належного розкриття, відтак проблеми утворення, унормування та вживання фемінітивів є на сьогодні достатньо актуальними.

Причиною зацікавлення цією групою лексем та активного використання фемінітивів, на думку Олени Малахової, є посилення соціальних рухів у країні, зокрема й за права жінок, а також можливість дистанціюватися від російськомовного тоталітарного дискурсу.

Аналіз актуальних наукових досліджень і публікацій.

Лексеми-фемінітиви все частіше привертають увагу мовознавців і є об'єктом окремих вітчизняних та зарубіжних лінгвістичних студій. Вагомий внесок у дослідження фемінітивів зробили О. П. Білих, М. П. Брус, М. О. Вакуленко, В. О. Горпинич, Л. Л. Гумецька, І. І. Ковалик, А. В. Майборода, Я. В. Пузиренко, Л. О. Родніна, С. П. Семенюк, І. І. Фекета та ін.

У сучасній українській мові фемінітиви утворюють доволі потужну лексико-семантичну групу, що дало змогу виокремити їх в окрему категорію жіночності або фемінітивності (М. Брус). Фемінітиви трактуються в лінгвістичній літературі як слова жіночого роду для найменування жінок, які є парними або альтернативними відповідним назвам чоловічого роду. Відома українська дослідниця фемінітивів Марія Брус пропонує таке визначення: «Категорія жіночності – це узагальнене абстрактне поняття на позначення сукупності слів, об'єднаних значенням «особа жіночої статі»» [2, с. 102].

Оскільки категорія жіночності – невід'ємна частина лексичної системи в цілому, то у становленні й розвитку фемінітивів виокремлюють такі ж періоди, як і в історії розвитку української мови: «... формування категорії жіночності відбувалося з індоєвропейської доби, у спільнослов'янський та спільнослов'янський періоди до X ст., у давньоукраїнський період XI–XV ст., у староукраїнський період XVI–XVII ст., у новий український період XVIII–XIX ст. і в сучасний період XX–XXI ст.» [2, с. 102], що вказує на давність похо-

дження назв-фемінітивів і безперервність розвитку й збагачення цієї лексико-семантичної групи.

Усе вищезазначене зумовлює актуальність проведення лінгвістичних досліджень мови творів визначних українських письменників, вагоме місце серед яких посідає Олександр Довженко. Дослідження фемінітивів в ідіостилі митця є складником лінгводовженкознавчого напрямку української лінгвістики.

Мета статті – виокремити лексико-семантичну групу слів на позначення осіб жіночої статі в ідіостилі Олександра Довженка, проаналізувати підгрупи фемінітивів за семантикою, розглянути словотвірні тенденції фемінітивів; указати на можливості використання матеріалів статті в шкільному курсі української мови.

Виклад основного матеріалу. Матеріалом для аналізу лексем на позначення назв жінок слугували кіноповісті: «Зачарована Десна», «Україна в огні», «Поема про море»; оповідання: «Стий, смерть, зупинись!», «Незабутнє», «Ніч перед боєм», «Перемога», «Мати», «Воля до життя»; «Щоденник».

Найменування жінок в ідіостилі Олександра Довженка становлять обширну лексико-семантичну групу номінацій. У межах цієї групи встановлюється десять підгруп фемінітивів за семантикою. Майже кожна із підгруп у свою чергу членується на окремі мікрогрупи слів.

1. Назви жінок за характерними ознаками:

- за внутрішніми якостями – *трудівниця, мерзотниця, білоручка*: «Але споглядання раптової смерті дівчини – красуні й **трудівниці** – кладе свій слід на серця всіх присутніх» [13, с. 138], «Виходить заміж, **мерзотниця!**» [13, с. 149], «Якщо колись нікчемні князі й барони захищали зі зброєю честь своїх дочок-**білоручок**, що ж мені робити з тобою, гвалтівник дочки моєї – комсомолки, **трудівниці моря?!**» [13, с. 152];

- за рисами характеру – *цяця (горда, зарозуміла)*: «– Подумаєш, **цяця**, – ще відвертається!» [13, с. 99];

- за розумовими та ін. здібностями чи вадами – *дура*: «– Це наша земля, українська **дура**, – процідив крізь зуби жандарм і повалив Олесю» [12, с. 115];

- за особливостями поведінки – *заступниця*: «– А ти взнай.

Заступниця» [12, с. 96];

- за способом життя – *проститутка, повія, наложниця, курва, шмара, устілка, мучениця*: «Нищите братів, а ця аморальна сволота, ці духовні **проститутки**, тварюки лізуть до вас у ліжко кохатися з вами, вбивцею і катом» [12, с. 130], «Глибоко обурений

і ображений у своїх кращих думках, він годен був понищити всіх оцих старост, поліцейських, всю охорону ладу, жандармерію, вільне козацтво, проститутток і німецьких прислужниць і **наложниць**, яких німці розвели велике множество на поневоленій землі» [12, с. 136], «Приведіть сюди тую офіцерську **курву**» [12, с. 137], «О, **повія**, будь ти проклята, нехай!» [12, с.137], «Гей, звідки ти, **шмара?**» [12, с. 137], «**Повія! Устілка!**» [12, с. 138], «**Яка я повія? Мучениця я!**» [12, с. 139];

- за стосунками з іншими людьми – подруга: «Вона весело прощається з **подругами** й товаришами по будівництву» [13, с. 91], «Тільки кілька молодих дівчат і літніх жінок, які поринули, очевидно, в гіркі особисті спогади, та дві-три **подруги** тужать тихо й жалібно» [13, с. 138].

2. Назви жінок за певною діяльністю:

- за родом діяльності, обов'язками – ворожка, артистка, туристка, зрадниця, прислужниця, шпигунка, шпionка, перекладачка, колгоспниця, партизанка, хранительниця: «З того часу, щось років через десять чи двадцять, мати об'явила себе **ворожкою** і почала лікувати людей від зубів, пристіту й переляку, хоч і сама хворіла» [12, с. 24], «Бувало, після роботи, вечорами, вона, як птиця, ну так же багато співала коло хати на все село, так голосно і так прекрасно, як, мабуть, і не снилося ні одній припудреній **артистці** з орденами» [12, с. 68], «Коли прокурор партизанського загону Лимарчук узнав, що партизани захопили в полон жінку капітана Пальми, він страшно зрадіє і зараз же заочно присудив її до розстрілу як підлу **зрадницю** вітчизни» [12, с. 136], «Глибоко обурений і ображений у своїх кращих думках, він годен був понищити всіх оцих старост, поліцейських, всю охорону ладу, жандармерію, вільне козацтво, проститутток і німецьких **прислужниць** і **наложниць**, яких німці розвели велике множество на поневоленій землі» [12, с. 136], «Ти його **шпигунка?**» [12, с. 138], «На ганок вийшла **перекладачка...**» [12, с. 191], «По польовій дорозі на околиці села син **колгоспниці** Марії Гуренко покидає колгосп» [13, с. 77], «**Партизанко, хранительнице** батьківського вогнища, **хранительнице** нації!» [12, с. 198];

- за професією – вчителька, сестра (медична), штукатурниця, письменниця, секретарка, сестра милосердя: «— Ми **вчительки**, комсомолки...» [12, с. 91], «Санітари подавали їм поранених, **сестри** підносили хірургічні приладдя» [12, с. 125], «А я **штукатурниця** з Нової Каховки» [13, с. 72], «Одна **письменниця** сказала: признаю два міста – Ленінград і Каховку» [13, с. 91],

«– Що з вами? – **секретарка** перестала стукати на машинці» [13, с. 152], «Про жінку, про дівчину в шинелі, про **сестру милосердя**, сестру-жалібницю, про партизанку, про зв'язківця» [12, с. 199];

- за посадою – заступниця міністра: «І тут один з них, намагаючись, треба думати, кинути твердий предмет у своє зображення у блискучій зімієвській фарі, несподівано влучає в тітку **заступниці міністра** цієї промисловості Степаниду, яка раптово з'явилася з сіней» [13, с. 98–99];

- за нахилами, інтересами, політичними переконаннями тощо – комсомолка, націоналістка, комуністка: «– Ми вчительки, **комсомолки...**» [12, с. 91], «**Націоналістка!**» [12, с. 137], «Якщо колись нікчемні князі й барони захищали зі зброєю честь своїх дочок-білоручок, що ж мені робити з тобою, гвалтівник дочки моєї – **комсомолки**, трудівниці моря?!» [13, с. 152], «Були ви комуністкою чи ні?» [13, с. 230].

3. Назви жінок за родовими та сімейними стосунками:

- за спорідненістю і свояцтвом – *мати, баба, прабаба, жінка (дружина), невістка, донька, дочка, донечка, тітка, сестра, дружина, матінка, бабуся, онука, ненька, матуся*: «Коли ж дивлюсь – **баба** снує коло моркви, дідова **мати**» [12, с. 20], «Отже, кинувшись через тютюн у сад, **прабаба** бухнулась з розгону на коліна» [12, с. 21], «За це Бог справедливо покарав його, повелівши злодіям своїм обікрасти його крамничку карбованців, казали, на десять, після чого **жінка** й діти його довго верещали й плакали і сам він голосно кричає од бідності і накликає на всіх холеру» [12, с. 27], «Його обходили кури й поросята, собаки оббігали городами, а **невістка** Галька спала в коморі і часто плакалась нашій матері, що дід її задушить своїм тютюном, і викидала його свитку надвір» [12, с. 27], «Одного разу, вдаривши отак костуром об землю, він до смерті перелякав **доньку** справника Конашевича, що йшла, замріявшись, на побачення до якогось панича» [12, с. 37], «Потім Олеся розказала Василю, що це плаче її **тітка** Мотря, у якій забрано вже до армії чотирьох синів» [12, с. 71], «Повернувшись додому, він звелів своїй **дружині** Одарці подавати обід, а синові звелів спішно запрягати коня» [12, с. 101], «– Прощайте, **матінко** моя рідна, не забувайте мене, не забудете?» [12, с. 101], «Тримайчись восковою рукою за **бабусину** спідницю, лежала верхня половинка її білявої **онуки**, дівчинки років п'яти...» [12, с. 188], «Наша рідненька **ненька**» [12, с. 190], «А бійці тоді: "**Матуся**, спасибі, прощайте!"» [12, с. 190], «Діти теж: троє з війни не повернулись, один капітаном десь, не знаю, підводного човна,

один у Каховку на будівництво подався, а тепер уже й **дочка** менша туди рветься, школу закінчує...» [13, с. 85], «Поруч з капітаном – інший, вже річковий капітан, Андрій Притулак, з маленькою гарною **донечкою** на руках, а у **донечки** в руках – лялька, неначе портретик її в мініатюрі» [13, с. 99];

- за сімейним станом – вдова, вдовиця: «Не витримає, помутівся розум матері, і коли її одного разу Іванова **вдова** показала журнал «Огонек» з кольоровою фотографією пам'ятника загиблим воїнам у Берліні, вона, приголомшена схожістю з Іваном, вже не розставалася з журналом» [13, с. 101], «Про щось велике, незабутнє нагадала йому молода **вдовиця**» [13, с. 125].

4. Назви жінок за відношенням до чоловіків:

- за діяльністю чоловіка – попада, генеральша, головиха: «Та ще хтось пустив провокаційну чутку, ніби **попада** у Великий піст їла скоромне, яке вона одержувала вприпуст з закритого попівського розподільника» [12, с. 41], «З дружиною легше стане: вже не **генеральша** буде – **головиха**» [13, с. 128].

5. Назви жінок за соціальним станом:

- за походженням – панночка: «– Ой, – зойкнула **панночка** і стрибнула як несамовита» [12, с. 37];

- за соціальним положенням – хазяйка (господиня), господиня, невольниця, рабня: «– Харашо! – кричав білявий солдат в бік хати, побачивши **хазяйку**» [12, с. 74], «Поїзд, переповнений **невольницями**, побитими чоловіками, кіньми та биками, рушив на захід» [12, с. 102], «Уже з другої далекої річки виходила **невольниця** Христя у мокрій одежі» [12, с. 129], «Волочать прекрасних **рабень** на вогнище» [13, с. 133], «Про Катерину, що плакала з Ярославною, про нашу геніальну українську **хазяйку**, про **господиню** України» [12, с. 198];

- за суспільним станом – товаришка, громадянка: «Не слухайте його, **товаришки**, – сказав Василь Кравчина, увійшовши до кабінету» [12, с. 91], «Він чув лише останні вигуки голови, але йому зараз вже була ясна вся картина розмови цього отця міста з своїми нещасливими **громадянками**» [12, с. 91];

- за титулом – княгиня, цариця: «Якщо не мовчати, на догоду довгій низці редакторів, наставників і повчальників, і не кривити пером в обхід питань, на догоду благополучності, на догоду тому, що скаже підла старенька **княгиня** Марія Олексіївна, на догоду квартирі своїй, машині своїй, дачі своїй, місцю в президії своєму, – важко писати про село, де пролетіло безповоротно далеке

дитинство» [13, с. 129], «**Цариця** заколює себе ножем, дивлячись на страшне обличчя царя» [13, с. 133];

- за званням, нагородами – ударниця, героїня, орденоноска: «Ось краща **ударниця Христина**» [13, с. 124], «Я бачу свою матір-**героїню**, розіп'яту на груші жорстокими фашистами» [13, с. 143], «Женуть **орденоноски** племінних корів важких і плачуться над ними по шляхах із дітьми разом» [13, с. 168].

6. Назви жінок за біологічними ознаками:

- назви жінок узагалі – жінка, баба, сеньйора, фрау, мамаша, жєнщина, дама: «У **жінок** була своя стежка: вони довіряли свої скарги Матері Божій, а та вже передавала Сину чи Святому Духу-голубу» [12, с. 21], «– Ой, пробі! Рятуйте! Про-обочку! – закричали **баби**» [12, с. 41], «А що робить в цьому плані ваша **сеньйора?**» [12, с. 130–131], «Приведіть сюди **фрау Пальма**» [12, с. 131], «Дра-стуйте, **мамаша**, ну як же ви тут?» [12, с. 142], «– Що за **жєнщина висить?**» [13, с. 229], «Помрете ви, **даму**» [12, с. 199];

- за віковими ознаками – дівчинка, дівка, баба, дівчина, бабуся, тітка, стара жінка, молода жінка, восьмикласниця, молодиця: «У нас уже вмерло п'ять хлопчиків і дві **дівчинки**» [12, с. 22], «Мати клялася, що коли вона, бувши ще **дівкою**, спала в коморі, святий Юрій раз з'явився їй у сні в білих ризах, на білому коні, з довгим списом ...» [12, с. 24], «**Баби, дівки**, діди, чоловіки, діти!» [12, с. 42], «– Будь здорова, **дівчино**» [12, с. 67], «Коло розбитої печі, серед руїн, лежала **бабуся**» [12, с. 187], «Так, **тітку** Уляну наздогнали і трохи не вбили» [12, с. 188], «Два поранених бійці, блукаючи в крові і горі, зайшли чи, мо', залізли рачки через леваду і городи до одної **старої жінки** переховатися од смерті й води напитись» [12, с. 189], «**Восьмикласниця**, шістнадцять років» [13, с. 153], «Продавали сало, м'ясо бійцям за безцінок, а то й так роздавали **баби і молодиці**» [13, с. 169], «П'ятдесят тисяч нещасних наших **дівчат і молодих жінок** повезено до Німеччини на сільськогосподарські роботи і в бардаки для обслуговування робочих рабів, наведених з Франції, Італії та інших окупованих країн» [12, с. 220];

- за зовнішніми рисами, що сприймаються органами зору – квіточка (красива), красуня: «Голубонько ж ти моя сизенька, **квіточка...**» [12, с. 34], «– Красуня...» [13, с. 108], «Але споглядання раптової смерті дівчини – **красуні** й трудівниці – кладе свій слід на серця всіх присутніх» [13, с. 138];

- назви жінок за душевним станом – жалібниця, плакальниця: «Вони кричали на сестер-**жалібниць** і ляпались поганими словами, проклинаючи інструмент, неврапність помічників і все на світі» [12, с. 125], «**Плакальниці** потрясають нічний степ» [13, с. 133].

7. Назви жінок за церковно-релігійними ознаками:

- за церковно-релігійними особливостями, посадою – *свята*: «*Не смій, вона **свята***» [12, с. 107].

8. Назви жінок за ситуативним станом – *небога (бідна, сердешна, нещаслива)*: «*Допивши молоко, він витяг з кишені револьвер і між іншим застрілив **небогу***» [12, с. 74].

9. Назви жінок за місцем проживання і перебування – *сусідка, міщанка*: «*Приходили часом **сусідки***» [12, с. 190], «*Це **сусідка Антоніни Соломія Бесараб***» [13, с. 109], «– *Замовкни, благаю... О **міщанка!**...*» [13, с. 132].

10. Назви жінок за національністю, расою – *німкеня, українка, слов'янка*: «– *На, на, на!.. – Одна **німкеня** вдарила її парасолем*» [12, с. 124], «*Німці й **німкені** підходили до Олесі, трогали її руками, повертали*» [12, с. 124], «– *До речі, хто ваша дружина? – **Українка***» [12, с. 130], «*Але закордон ще приїде до вас, приїде подивитися на вашу піч під небом, на сухенькі гвоздики од пристріту в пічурці, на ваш пам'ятник, і якщо є на світі хоч краплина сумління, він поклониться вашій красі, дорога наша мати, **слов'янку, українку** дорога*» [13, с. 230].

Неважко помітити, що найбільш потужну підгрупу становлять найменування жінок за спорідненістю та свояцтвом. До найбільш уживаних належать значення «мати – жінка стосовно своїх дітей» (*мати, матінка, ненька, матуся*), «дочка – жінка стосовно своїх батьків» (*донька, дочка, донечка*), «дружина – жінка стосовно свого чоловіка» (*дружина, жінка*), «баба – жінка стосовно своїх онуків» (*баба, бабуся*).

Достатньо частотною за вживанням є підгрупа назв за віковими ознаками: «дівчина – молода особа жіночої статі» (*дівка, дівчинка, дівчина, восьмикласниця*), «жінка – особа жіночої статі середнього віку» (*молодиця, жінка, тітка*), «баба – літня особа жіночої статі» (*баба, бабуся, стара жінка*).

Тому можемо зробити висновок, що фемінітиви зі значенням «дівчина», «мати», «дочка», «дружина», «жінка» є провідними в художній творчості Олександра Довженка.

Частина фемінітивів відображають реалії радянської доби: *комсомолка, ударниця, колгоспниця, комуністка*.

До менш уживаних належать назви жінок за рисами характеру, розумовими здібностями, вадами, особливостями поведінки тощо.

Розглянемо словотвірні тенденції фемінітивів. Традиційно більшість аналізованих лексем утворюється від іменників чоловічого роду за допомогою спеціальних суфіксів.

Лінгвісти загалом виділяють понад 13 суфіксів для утворення іменників – назв осіб жіночої статі. У проаналізованих фемінітивах в ідіостилі Олександра Довженка нами виділено 7 суфіксів.

1. Суфікс **-к-** – *українка, сусідка, міщанка, ворожка, артистка, туристка, шпигунка, перекладачка, вчителька, секретарка, комсомолка, націоналістка*: «– До речі, хто ваша дружина? – **Українка**» [12, с. 130] – утворює назву жінки за національністю, «**Це сусідка Антоніни Соломія Бесараб**» [13, с. 109] – назва за місцем перебування, «– Замокни, благаю... О **міщанка!**...» [13, с. 132] – за місцем проживання, назви за родом діяльності: «**З того часу, щось років через десять чи двадцять, мати об'явила себе ворожкою і почала лікувати людей від зубів, пристриту й переляку, хоч і сама хворіла**» [12, с. 24], «**Бувало, після роботи, вечорами, вона, як птиця, ну так же багато співала коло хати на все село, так голосно і так прекрасно, як, мабуть, і не снилося ні одній припудреній артистці з орденами**» [12, с. 68], «**Німкенья. Туристка**» [12, с. 130], «**Ти його шпигунка?**» [12, с. 138], «**На ганок вийшла перекладачка...**» [12, с. 191], «– **Ми вчительки, комсомолки...**» [12, с. 91] – назва за професією, «– **Що з вами? – секретарка перестала стукати на машинці**» [13, с. 152] – назва за професією, «**Націоналістка!**» [12, с. 137], «**Якщо колись нікчемні князі й барони захищали зі зброєю честь своїх дочок-білоручок, що ж мені робити з тобою, гвалтівник дочки мосі – комсомолки, трудівниці моря?!**» [13, с. 152] – назви за політичними переконаннями.

2. Суфікс **-иц-** – *цариця, заступниця, мучениця*: «**Цариця заколює себе ножом, дивлячись на страшне обличчя царя**» [13, с. 133] – назва за титулом; «– **А ти знай. Заступниця**» [12, с. 96] – назва жінки за особливостями поведінки, «**Яка я повія? Мучениця я!**» [12, с. 139] – назва за способом життя.

3. Суфікс **-ин-** – *княгиня*: «**Якщо не мовчати, на угоду довгій низці редакторів, наставників і повчальників, і не кривити пером в обхід питань, на угоду благополучності, на угоду тому, що скаже підла старенька княгиня Марія Олексіївна, на угоду квартирі своїй, машині своїй, дачі своїй, місцю в президії свому, – важко писати про село, де пролетіло безповоротно далеке дитинство**» [13, с. 129] – назва за титулом.

4. Суфікс **-ш-** – *генеральша*: «**З дружиною легше стане: вже не генеральша буде – головиха**» [13, с. 128] – назва за діяльністю чоловіка.

5. Суфікс **-их-** – *головиха*: «**З дружиною легше стане: вже не генеральша буде – головиха**» [13, с. 128] – назва за діяльністю чоловіка.

6. Суфікс **-ниц-** – *мерзотниця, трудівниця, колгоспниця, письменниця, штукатурниця, ударниця, жалібниця, плакальниця*: «*Виходить заміж, мерзотниця!*» [13, с. 149] – назва за внутрішніми якостями, «*Якщо колись нікчемні князі й барони захищали зі зброєю честь своїх дочок-білоручок, що ж мені робити з тобою, гвалтівник дочки моєї – комсомолки, трудівниці моря?!*» [13, с. 152] – назва за внутрішніми якостями; «*По польовій дорозі на околиці села син колгоспниці Марії Гуренко покидає колгосп*» [13, с. 77] – назва за родом діяльності, «*Одна письменниця сказала: признаю два міста – Ленінград і Каховку*» [13, с. 91] – за родом діяльності, професією, «*А я штукатурниця з Нової Каховки*» [13, с. 72] – назва за професією, «*Ось краща ударниця Христина*» [13, с. 124] – за званням, нагородами, назви жінок за душевним станом: «*Вони кричали на сестер-жалібниць і ляпались поганими словами, проклинаючи інструмент, невправність помічників і все на світі*» [12, с. 125], «*Плакальниці потрясають нічний степ*» [13, с. 133].

Суфікс **-ун-** – *красуня*: «*Але споглядання раптової смерті дівчини – красуні й трудівниці – кладе свій слід на серця всіх присутніх*» [13, с. 138] – назва за зовнішніми ознаками.

Найбільш частотними в проаналізованих лексемах є суфікси **-к-** і **-ниц-**.

Фемінітив на позначення особи за національністю «*німкеня*» утворений двома суфіксами: **-к-** і **-ен-**: «*Німці й німкені підходили до Олесі, трогали її руками, повертали*» [12, с. 124].

Також в аналізованих творах маємо фемінітивні іншомовні запозичення на позначення назв жінок узагалі (заміжніх): *сеньйора, фрау, дама*: «*А що робить в цьому плані ваша сеньйора?*» [12, с. 130–131], «*Приведіть сюди фрау Пальма*» [12, с. 131], «*Помрте ви, дами*» [12, с. 199].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, лексеми категорії жіночності у мові творів Олександра Довженка є природними, невимушено вплетеними у загальну канву оповіді, відображають життєві реалії певної історичної епохи й суспільно-побутові явища. Аналіз зазначених вище лексем дав можливість твердити про широке вживання в ідіостилі О. Довженка власне українських або питомих фемінітивів як найбільш продуктивних і частотних, що стали відображенням найдавніших жіночих образів (*мати, дочка, дівчина, дружина*), використання спільнослов'янських фемінітивів та деяких запозичень, а також фемінітивних назв на позначення тогочасних реалій життя: *комсомолка, комуністка, колгоспниця, ударниця* тощо.

Література

1. Брус М. П. Загальні жіночі особові номінації в українській мові XVI–XVII століть: словотвір і семантика: дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2001. 260 с.
2. Брус М. П. Відображення категорії жіночності в поетичній мові Тараса Шевченка. *Київські полоністичні студії* / наук. ред. та упоряд. Р. Радишевський]. Київ: ТОВ «ДІА», 2015. Т. XXVI. С. 102–107.
3. Брус М. П. Відображення категорії жіночності в художній мові Василя Стефаника. *Прикарпатський вісник НТШ: науковий журнал* / ред. докт. філол. наук. С. І. Хороб. Івано-Франківськ, 2011. № 2 (14). С. 51–59.
4. Брус М. П. Гіпонімія й антонімія фемінітивів в українській мові XVI–XVII століття. *Семантика мови і тексту: збірник статей VIII Міжнародної наукової конференції*. Івано-Франківськ: Плай, 2003. С. 78–83.
5. Брус М. П. Історія вивчення словотвору фемінітивів у слов'янському мовознавстві. *Галичина: науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ: Плай, 2004. № 10. С. 206–213.
6. Брус М. П. Історія вивчення словотвору фемінітивів у слов'янському мовознавстві. *Галичина: Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ: Плай, 2004. № 10. С. 206–213.
7. Брус М. П. Словотвірна термінологічна база фемінітивної підсистеми української мови. *Лінгвістичні студії: збірник наукових праць* / наук. ред. А. П. Загнітко. Донецьк: Донецький національний університет, 2011. Вип. 23. С. 17–21.
8. Брус М. П. Фемінітиви в художній мові Олександра Олеся. *Вісник Сумського державного університету. Серія «Філологія»*. Суми: Вид-во Сумського державного університету, 2008. № 2. С. 18–24.
9. Брус М. П. Фемінітиви як відображення історії українського жіноцтва XVI–XVII століть. *Українська історична та діалектна лексика: збірник наукових праць*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2007. Вип. 5. С. 144–155.
10. Брус М. П. Фемінітивний світ художньої мови Леся Мартовича. *Вісник Прикарпатського університету*. Філологія. Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2012. Вип. 34–35. С. 126–130.
11. Вакуленко М. О. Декілька зауваг щодо фемінітивів в українській мові. *Вісник НАН України*. 2018. № 1. С. 86–89.
12. Довженко О. Вибрані твори. Київ: Дніпро, 1971. 238 с.
13. Довженко О. Зачарована Десна. Україна в огні. Щоденник. Київ: Веселка, 1995. 574 с.
14. Семенюк С. П. Запозичені форманти в іменниках з модифікаційним значенням жіночої статі (кінець XVIII – початок XXI ст.). *Українська мова*. 2009. № 2. С. 14–20.
15. Семенюк С. П. Творення іменників з модифікаційним значенням жіночої статі в новій українській мові (суфікс -их-а). *Ономастика і апелятиви: зб. наук. праць*. Дніпропетровськ: ДДУ, 1998. Вип. 3. С. 139–145.

References

1. Brus, M. P. (2015). *Vidobrazhennia katehoriyi zhinochnosti v poetychniy movi Tarasa Shevchenka* [Reflection of the femininity category in the poetic language of Taras Shevchenko]. *Kyivski polonistychni studiyi* [naukovyi redaktor ta uporiadnyk R. Radsyshevskiy]. T. XXVI. Kyiv: TOV «DIA». 102–107 [in Ukrainian].
2. Brus, M. P. (2011). *Vidobrazhennia katehoriyi zhinochnosti v khudozhniy movi Vasyliya Stefanyka* [Reflection of the femininity category in the expressive language of Vasyli' Stefanyk]. *Prykarpatskyi visnyk NTSh : Naukovyi zhurnal* [red. dokt. filol. nauk. S. I. Khorob]. Ivano-Frankivsk. 2 (14). 51–59 [in Ukrainian].
3. Brus, M. P. (2004). *Istoriya vyvchennia slovtvoru feminityviv u slov'ianskomu movoznavstvi* [History of the studying of the word-formation of femininitives in Slavic linguistics]. *Halychyna: Naukovyi i kulturno-prosvitnii kraieznavchyi chasopys*. Ivano-Frankivsk: Plai, 2004. 10. 206–213 [in Ukrainian].
4. Brus, M. P. (2011). *Slovtvorna terminolohichna baza feminityvnoyi pidsystemy ukrayinskoyi movy* [Word-formation terminology base of the femininitive subsystem of the Ukrainian language]. *Linhvistychni studii: Zbirnyk naukovykh prats'* [nauk. red. A. P. Zahnitko]. Donetsk: Donetskyi natsionalnyi universytet, 2011. Vyp. 23. 17–21 [in Ukrainian].
5. Brus, M. P. (2008). *Feminityvy v khudozhniy movi Oleksandra Olesia* [Femininitives in the expressive language of Oleksandr Oles']. *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Seriya «Filolohiia»: Naukovyi zhurnal*. Sumy: Vyd-vo Sumskoho derzhavnoho universytetu. 2. 18–24 [in Ukrainian].
6. Brus, M. P. (2012). *Feminityvnyi svit khudozhnoi movy Lesia Martovycha* [Femininitive world in the expressive language of Les' Martovykh]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Filolohiia*. Ivano-Frankivsk: Vyd-vo Prykarpatskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasyliya Stefanyka. Vyp. 34–35. 126–130 [in Ukrainian].
7. Vakulenko, M. O. (2018). *Dekilka zauvah shchodo feminityviv v ukrainskii movi* [Some remarks on femininitives in the Ukrainian language]. *Visnyk NAN Ukrainy*. № 1. 86–89 [in Ukrainian].
8. Dovzhenko, O. (1971). *Vybrani tvory* [Selected works]. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
9. Dovzhenko, O. (1995). *Zacharovana Desna. Ukraina v ohni. Shchodennyk* [The Enchanted Desna. Ukraine in the flame. Daybook]. Kyiv: Veselka. 574 s.
10. Semeniuk, S. P. (2009). *Zapozycheni formanty v imennyakh z modyfikatsiinym znachenniam zhinochoi stati (kinets XVIII – pochatok XXI st.)* [Borrowed formants in nouns with a modification value of a woman's gender (the end of the XVIII – the beginning of the XXI century)]. *Ukrainska mova*. 2. 14–20 [in Ukrainian].
11. Semeniuk, S. P. (1998). *Tvorennia imennykiv z modyfikatsiinym znachenniam zhinochoi stati v noviy ukrainskyy movi (sufiks -ykh-a)* [The nouns creation with a modification value of a woman's gender in the new Ukrainian language (suffix -ykh-a)]. *Onomastyka i apeliatyvy: Zb. nauk. prats'*. Dnipropetrovsk: DDU. Vyp. 3, 139–145 [in Ukrainian].

S. V. Tsin'ko

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department Ukrainian language, literature and teaching methods Glukhiv National Pedagogical Alexander Dovzhenko University

The femininity category in the idiostyle of Oleksandr Dovzhenko

The article deals with the analysis of a lexical-semantic group of words reflected women's names in the idiostyle of Oleksandr Dovzhenko, and feminines subgroups by semantics, and word-formation of feminines. The issue of displaying the femininity category, particularly in the fiction language, has not been properly disclosed yet. So, the problems of the formation, normalization and using of feminines are quite relevant today.

Oleksandr Dovzhenko's classical scripts and short-stories («The Enchanted Desna» («Zacharovana Desna»), «Ukraine in the flame» («Ukrayina v ohni»), «Poem about the sea» («Poema pro more»), «Stop, Death, stop!» («Stiy, smert', zupynys»), «Night before the fight» («Nich pered boyem») and others) have served as a material for the analysis of lexemes on the denotation of the women's names.

The women's names constitute an extensive lexical-semantic group of nominations in the idiostyle of Oleksandr Dovzhenko. There are ten subgroups of feminines by semantics within this group. Almost each subgroup is subdivided into separate microgroups of words. The women's names constitute an extensive lexical-semantic group of nominations in the idiostyle of Oleksandr Dovzhenko. There are ten subgroups of feminines by semantics within this group. Almost each subgroup is subdivided into separate microgroups of words.

The most powerful subgroup is the women's names by affinity and relationships. The women's names with the meanings «mother is a woman in relation to her children», «girl is a woman in relation to her parents», «wife is a woman in relation to her husband», «grandmother is a woman in relation to her grandchildren» are of greatest current relevance in the works by Oleksandr Dovzhenko. The subgroup of names by age features with the meanings «girl is a young woman», «woman is a middle-aged woman», «granny is an elderly person of woman's gender» are also important. So, such feminines as «girl», «mother», «daughter», «wife», «woman» and their meanings testify to the rich feminine world of the expressive language of Oleksandr Dovzhenko. The fem words with the meanings «comsolol girl», «hard working girl», «collective farmer girl», «communist girl» reflect the realities of the Soviet era. The women's names by character traits, mental abilities, defects, peculiarities of behavior, etc. are less productive feminine meanings expressed by fem words.

The analysis of the given lexemes makes it possible to argue of the extensive using of Ukrainian or specific feminines in the idiostyle of O. Dovzhenko as the most productive and important, that have become the reflection of the oldest female images (mother, daughter, girl, wife), and the using of common Slavic feminines and some borrowings, and fem words due to the life realities at that time.

Key words: *feminines, idiostyle of Oleksandr Dovzhenko, femininity category, lexical-semantic group of words, word-formation of feminines, semantic subgroups of feminines, Ukrainian feminines.*